

ԳՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՇԻՐՎԱՆՁԱՊԵՏ. - ՎԵՐՈՒՄ, ՎԵՐՈՒՄ 1899 թ. 439 էջ,
գլխին է 1 ռ. 50 կոպեկ:

Հաջ վիպագրութեան մէջ Շիրվանդադէն բռնում է ներկայումս աշխարհի ընկնող շիրքը: Մանր ազգերը, ինչպէս և մեծերը ունին իրենց վըշտերը, որոնք առաջ են գալիս զանազան ուրոյն պայմաններից երբեմն անական բնաւորութեամբ: Բարբարաւորաբար ամեն ազգի մէջ գտնուում են իրերի խորը թափանցող մարդիկ, որոնք մտածել գիտեն հոգահոգեանքների վրայ: Մեզ հայերիս վիճակած է ապրել և գործել զանազան ազգերի հետ միասին, աչնպէս որ մենք ենթակալ ենք մեր կեանքում բազմաթիւ օտար սովորութիւնների և բարքերի ազդեցութեանը: Թափանցելով աչս իրողութեան մէջ և ըմբռնելով երևութի նշանակութիւնը՝ Շիրվանդադէն իր «Վաստ» վէպում Դուրս է բերում հայ իրականութեան աչն տիպերը, որոնք ոչ միաչն չեն ընդօրինակում օտարներից աչն ինչ որ դնահատիկ և չարգելի է, ալ իւրացնում են աչնպիսի բարքեր, որոնք իրենց մալրենի հասարակութեան պահանջներին

անհամապատասխան են և հակակրեւի: Շիրվանդադէն աչ մարդկանց կեանքը քննելիս՝ ընթերցողի ուշքն է հրաւիրում աչն հանգամանքի վրայ, որ նորա աչ տեսակ անպատասխանաբար արարքներով նսեմացնում են իրենց մալրենի հասարակութեան համբաւը, որ Դարերի ընթացքում ամրացել է: Առաջ են եկել քաղաքակրթութեան Դիմակով քողարկւած մարդիկ, որոնք իրենց գործերով և կեանքով թիւրիմացութեան մէջ են զգում չըջապատող հասարակութիւնը:

Բազալ միլլիօնադէր Մարկոսալա Ալիմեանը մեռնելուց առաջ՝ կանչել է տեւ իր աւագ 7 տարուց ի վեր չտեսած որդուն՝ Սմբատին, որ գնացել էր համալսարան ուսում առնելու և աճողի սիրահարել ու մոռնացել էր մի կրթւած օտարուհու հետ: Աչ հանգամանքը անախորժ էր Սմբատի հօրը և չար էր զալրացրել նորան: Բայց և աչնպէս Մարկոսալա Ալիմեանը մեռնելիս նշա-

նակում է Սմբատին կտակով կառավարիչ իր բոլոր կարողութեանը, Մարկոս Ալիմեանի երկու միւս որդիները մղնում են նոյն կտակով աւագ եղբոր խնամակալութեան ներքո: Նրանցից մէկը Միքայէլը չափ չապլ է և փողեր վառնող, իսկ միւսը արդէն անչափահաս հասակում իր վարք ու բարքով լաւ ապագայ չէր խոստանում, Կտակով Միքայէլը զրկում էր բոլոր իր ժառանգական իրաւունքներից աչն Դէպղում, եթէ նա չթոթափէր իրանից չապլ և անվազել կեանքի սովորութիւնները և չ'ամուսնանար աչնպիսի աշկիպ հեփ, որ վրանգի չմտքնէր իր հաշուքիւնը: Արդիւրանց արարքներով շատնացած ու վշտացած ոգու ազդեցութեան տակ՝ Ալիմեանը արտալպտել էր իր աչք վերջնական խիտ կապքը: Սա մի տեսակ նախազգուշութիւն էր իր անարժան որդոց համար, որոնք եւրոպականութեան քողի տակ լանդգրոնել էին խախտել ամեն ինչ, որ սրբութիւն էր համարում Ալիմեանի ընտանիքի մէջ:

Հօր մահից չեփոյ Սմբատի կիներ գալիս է հիւսիսից իր երեխաներով Բագու բնակւելու սկեսրի մօտ: Ալստեղ սկսում է Սմբատի կնոջ անհաշտ և աններդաշնակ կեանքը ամուսնու հարազատների հեփ: Խնդիրը գլխաւորապէս նրանումն է, որ Սմբատի կնոջ և չրջապատող նոր միջավայրի մէջ ելած հալեացքներն ու սովորութիւնները բոլորովին տարբեր էին: Նրկու կոշմերից ամեն մէկը ուզում էր իշխել և ոչ մէկը չէր ուզում մի կերպ միւսին զիջել, աչնպէս որ բնականաբար աւանդապահ

հաշ ընտանիքում պիտի երևան գար հակասութիւններով լի կենսակցութիւն: Ինքը Սմբատն էլ ականատես է հալեացքների աններդաշնակութեան աչք հեփեանքներին, որոնք նրան խոր ցաւ են պատճառում: Նրան զարմացնում և վրդովում է իր խելօք կնոջ անհամբերադարութիւնը: Սակայն նա անկարող էր փոխել իրողութիւնը և ստիպւած պիտի տանէր Դորա հեփեանքները:

Միքայէլը Դեռ շարունակում էր իր անսանձ կեանքը՝ թշթախաղում և ալ անպադուարեր բաներում փողեր վառելով: Նորա մէջ ամօթի վերջին նշույն անգամ անհեփացած էր երևում: Նա միանում է իր փեսայի հեփ՝ կեղծ կերպով կազմած մի կտակով Դափ բանալու իր հօր իսկական կտակի դէմ, ուզենալով ապացուցել վերջինի անվաւերութիւնը: Սակայն մի լալտնի ժամանակից չեփոյ անուշելի Միքայէլը սթափւում է՝ նախադեսնելով իր վերջնական կորուստը: Նա գնում է ծառաւելու իր եղբոր մօտ իրենց նաւթահանքերում: Ալստեղ նա մի քիչ ուշքի է գալիս գլխաւորապէս իրենց գործակալարի եղբոր աշկիպ Ծուշանիկի մերձաւոր ծանօթութեան շնորհիւ: Միքայէլը նախ մօղենում է Ծուշանիկին չանցաւոր Դիտումնիւրով: Բայց չափ չանցած աչք մարդու ներքին աշխարհը զգալապէս փոխւած է արդէն: Իր սէրը կադարելապէս զուել էր շնորհիւ Ծուշանիկի, որ ունէր հաշ աշկիպ բոլոր բարեմասնութիւնները: Սմբատն էլ անտարբեր չէ Ծուշանիկի վերաբերմամբ, բայց արտաքուստ ոչինչ ցոյց չի տալիս:

խոհ Ծուշանիկը զսպում է իր զգացմունքները Ալիմեանի տանը իշխող պալմանները աչքի առաջ ունենալով Երեւն իսկ մի կողմ թողնելով Միքայէլի դարչնիկ անցեալը և իր հակակրանքը ղէպի նա, Ծուշանիկը մտածում է նաեւ որ ինքը իբրեւ գործակադարի քուրդի բոլորով հաւասար չէ Միքայէլի պէս հարուստ մարդուն։ Սմբատի մասին Ծուշանիկի զգացմունքները բոլորովին որոշ են։ Մի ալ կնոջ պատկանող մարդու հետ որ և է կապ ունենալը նա համարում է լանցանք թէ և բոլոր սրտովը սիրում է նրան։ Իրերի այս խառնակ դրութեան ժամանակ լանկարծ Ալիմեանների հանքերում պալթում է մի մեծ հրդեհ, որ սպառնում է կենդանի ալրել Ծուշանիկի անդամալոյծ հորը։ Վրանդի բողբէլն Միքայէլը նկուում է բոցավառ կրակի մէջ ու աղադում Ծուշանիկի խեղճ հորը։ Արապի մի անսպասելի հերոսութիւն ներդաւնդ է դարձնում Ծուշանիկին ղէպի Միքայէլի անցեալը։ Ծուշանիկը ընդգրկում է նրան անկեղծ սիրով խանդով, որ սիրտինք է դառնում վերածնող Միքայէլի լոգնած սրտին։ Միքայէլի հերոսական վարմունքի հետ համեմատած՝ Սմբատը դառնում է չնչին։ Սա որ մասամբ իշխալիստ էր համարւում և պատրաստ էր զոհուել թիւններ անելու, ալժամ արդէն աչքան վարակած է փոշամուլութեամբ, որ սարսափելի վրանդի

ժամանակ իր փոշին էր զոհ տալիս ուրիշների ձեռքով իր ընդանիքն ու գոյքը կրակից աղատելու համար։ Ի հարկէ լիշած հրդեհը աչք ղէպքերից մի՛նչ է անշուշտ, ուր Սմբատի արծաթաթիւթեան մէջ ճահճացող ընտրութիւնը զգալապէս արտաւայտում է։ Յամենաչնչ ղէպն Սմբատը աչք տիպի երկրասարքներին է պատկանում, որ դիւրութեամբ են ընդգրկում վաղելուչ ապրուստի ձեւեր և շուրջով երեւում են հասարակութեան առջև աչքալիսի ձգտումներով, որոնք լատուկ են կուշտ բուրժուազական - կապիտալիստ դասակարգին։ Միքայէլը գոնէ լալոյնի կերպով վերականգնում է իր հալածական ընդանիքի պատիւը։ Իսկ Սմբատը շնայած իր սրտացած ուսումին դուրս ոչ մի շօշափելի գործ չէ կատարել։

Շիրվանդադէի ներկալ նշանաւոր վէպը կարգալիս՝ մենք լիշում ենք իրականութեան մէջ լաճախ նկատող աչք հալ երկրասարքներին, որոնք գաղափարներով տոգորւած, երբ գործադրութեանն են անցնում՝ մորքադրութ և թուամորթ են դառնում։ Նոքա ձեւամոլ են և նիւթապաշտ։ Խսկոյն ճահճանում են հասարակութեան և արծաթամուլութեան մէջ, մի կողմ թողնելով երբեմն փաշտաւոր իշխանները։ Թող կարդան Շիրվանդադէի հիանալի վէպը և կը համոզեն։

Գրիգոր Վարդանեան